

مبارزات خالوحسین دشتی

عبدالکریم مشایخی

شناسنامه پژوهشی اثر

عنوان طرح‌نامه: مبارزات خالوحسین دشتی (بردخونی)
علیه نیروهای انگلیس در جنوب ایران
پژوهشکده: فرهنگ و مطالعات اجتماعی، گروه علمی: تاریخ و تمدن،
محقق: دکتر عبدالکریم مشایخی
ناظر علمی: دکتر محمدمیر شیخ نوری
ارزیاب علمی: دکتر داریوش رحمانیان
موضوع اصلی: مبارزات خالو حسین دشتی (بردخونی)
علیه نیروهای انگلیس در جنوب ایران
مدت انجام تحقیق: ۱ سال

مبارزات خالوحسین دشتی

عبدالکریم مشایخی

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

طراح جلد: سید ایمان نوری نجفی

چاپ اول: ۱۳۹۰

شمارگان: ۲۵۰۰ نسخه

قیمت: ۶۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۳۹-۲

لینوگرافی، چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات اوقات

سرشناسه: مشایخی، عبدالکریم، ۱۳۲۲ -

عنوان و نام پدیدآور: مبارزات خالوحسین دشتی / عبدالکریم مشایخی.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۰.

مشخصات ظاهری: ۲۹۳ ص. قیمت: ۶۰۰۰ ریال شابک: 2-139-108-600-978

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: عنوان دیگر: مبارزات خالوحسین دشتی (بردخونی) علیه نیروهای انگلیس در جنوب ایران.

یادداشت: کتابنامه: [۲۱۵] - [۲۲۰]: همچنین به صورت زیرنویس. یادداشت: نمایه

موضوع: خالوحسین دشتی (بردخونی) ۱۳۲۷ - ۱۳۲۴. موضوع: قیام تنگستان، ۱۳۲۴ ق.

موضوع: ایران — تاریخ — قاجاریان، ۱۹۹۳ - ۱۳۲۴ ق. — جنبش‌ها و قیام‌ها.

موضوع: ایران — تاریخ — قاجاریان، ۱۹۹۴ - ۱۳۲۴ ق. — دخالت انگلستان.

موضوع: دشتی — تاریخ — قرن ۱۳ ق. — ۱۴.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۰ م ۲/۱۴۶ DSR

رده‌بندی دیویی: ۹۵۵۴-۷۵۲-۴۵

شماره کتابشناسی ملی: ۲۵۱۵۶۲۲

تهران: تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۴ - ۸۸۵۰۲۳۴۱

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

فهرست

پیشگفتار.....	۹
مقدمه.....	۱۳
پیشینه جغرافیایی شهرستان دشتی.....	۱۷
ناحیه دشتی در قانون تقسیمات کشوری پس از مشروطه.....	۳۱
جغرافیای تاریخی بردخون؛ زادگاه خالوحسین.....	۲۳
اصل و نسب خالوحسین بردخونی.....	۲۵
پشتیبانی خالوحسین از قیام سیدمرتضی مجتهد اهرمی؛ رهبر مشروطه خواهان بوشهر.....	۲۷
جنگ جهانی اول و نقض بی طرفی ایران از سوی قوای انگلیس.....	۳۷
فعالیت مأموران آلمان علیه دولت انگلیس در جنوب ایران.....	۳۹
بازگشت واسفوس به ایران و تلاش کاکس، سرکنسول انگلیس برای دستگیری او ...	۴۱
اشغال بوشهر از سوی قوای انگلیس.....	۵۱
هجوم نیروهای انگلیس به دلوار.....	۵۹
حضور مبارزان دشتی به فرماندهی خالوحسین در نبرد دلوار.....	۶۳
تداوم مبارزه مجاهدان با نیروهای انگلیسی مستقر در بوشهر.....	۶۹
شهادت رئیس علی.....	۷۳
انعکاس شهادت رئیس علی دلواری در سراسر کشور.....	۷۷
جنگ کوه کُزی و اسارت خالوحسین بردخونی به وسیله نیروهای انگلیس.....	۸۱

- نبرد سرنوشت‌ساز مبارزان جنوب با قوای انگلیس در منطقه کوه‌کُزی ۸۳
- خالوحسین بردخونی و مجاهدین دشتی در نبرد کوه‌کُزی ۸۷
- شرح عملیات نظامی نیروهای انگلیس در نبرد کوه‌کُزی به روایت مابریلی ۹۱
- تلفات سنگین نیروهای انگلیسی در نبرد کوه‌کُزی ۹۷
- اسارت خالوحسین و تبعید او به بندر بصره ۹۹
- قیام کمیته حافظین استقلال شیراز و اسارت فردریک اوکانر، کنسول بریتانیا و همکاریانش در شیراز ۱۰۳
- اعزام اسرای انگلیس به قلعه زایر خضرخان در تنگستان ۱۰۷
- تلاش برای رهایی اوکانر و همراهانش از اسارت ۱۰۹
- تشکیل پلیس جنوب ایران ۱۱۹
- تشکیلات پلیس جنوب ۱۲۱
- واکنش دولت‌های ایران نسبت به پلیس جنوب ۱۲۳
- سرکوب قیام ملیون فارس و نبرد صولت‌الدوله قشقایی و ناصردیوان کازرونی با پلیس جنوب ۱۲۷
- نامه تاریخی آیت‌الله سیدعبدالله مجتهد بلادی بوشهری به ناصردیوان کازرونی ۱۳۵
- همکاری خالوحسین دشتی با صولت‌الدوله قشقایی برای مبارزه با پلیس جنوب ۱۳۹
- نبرد بست چغادک (۱۹ ذی‌حجه ۱۳۳۶ هـ. ق/ ۲۶ سپتامبر ۱۹۱۸ م) ۱۴۳
- حمایت انگلیسی‌ها از احمدخان دریایی برای سرکوب خوانین چاهکوتاه، تنگستان و برازجان ۱۴۵
- استقرار نیروهای مجاهدین در بست چغادک ۱۴۹
- مخالفت خالوحسین با حکمران انتصابی انگلیسی‌ها در منطقه دشتی ۱۵۵
- نبرد شیخ‌حسین‌خان چاهکوتاهی با پلیس جنوب و شهادت او و فرزندش شیخ‌خزعل ۱۵۹
- آخرین جنگ شیخ‌حسین‌خان با تفنگداران انگلیسی در جنوب ایران ۱۶۱
- کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ هـ. ش (۲۱ فوریه ۱۹۲۱ م) و انحلال پلیس جنوب ۱۶۳
- قیام عشایر جنوب علیه حکومت رضاشاه پهلوی (۱۳۰۹ - ۱۳۰۷ هـ. ش) ۱۶۵
- واکنش خالوحسین بردخونی و مردم دشتی در برابر اقدامات ضدعشایری رضاشاه ۱۶۹
- خالوحسین در زندان رضاشاه ۱۷۳

- رضاشاه و سیاست بریتانیا مبنی بر تمرکز حکومت در ایران ۱۷۵
- چرا خالوحسین زندانی شد؟ ۱۸۱
- خالوحسین بردخونی در شعر شاعران جنوب ایران ۱۸۳
- پایان زندگی خالوحسین بردخونی ۲۱۱
- کتابنامه ۲۱۵
- نمایه ۲۲۱
- ضمائم ۲۳۵

www.ketab.ir

پیشگفتار

رخداد بی نظیر انقلاب اسلامی ایران در جهان دین‌گریز و بلکه دین‌ستیز قرن بیستم، بن‌بست در جریان سکولاریزه کردن حیات فردی و اجتماعی انسان‌ها به‌شمار می‌رود. هرچند آشکارترین اثر پیروزی انقلاب اسلامی تغییر نظام سیاسی بود، اما روشن است که بدون پایه‌ها و مبانی فکری متقن و استوار، وقوع چنین تحول عظیمی ناممکن بود. به عبارت دیگر، «انقلاب فکری» مقدمه و زیربنای قیام ملت ایران علیه نظام استبدادی شاهنشاهی است. بنابراین، بدیهی بود که پس از استقرار نظام جمهوری اسلامی نیز این تحول فکری رو به گسترش، بیشتر رشد و شکوفایی هرچه بیشتر را طلب کند. از آنجا که چالش‌های فکری و فرهنگی برای نظام جمهوری اسلامی از مهم‌ترین آوردگاه‌های تقابل اندیشه پویا و مولد انقلاب اسلامی با سایر اندیشه‌ها به‌شمار می‌رود، برنامه‌ریزی و سازمان‌دهی خاصی را نیاز دارد. دهه اول پس از پیروزی به استقرار نظام و مقابله با توطئه جنگ سپری شد و فرصت اندیشه، بیشتر متمرکز در عرصه عمل و تجربه انقلابی گردید و شهدای دفاع مقدس موفق شدند فراتر از اندیشه‌ها، راه‌هایی را بگشایند و پشت‌سر گذارند که غبطه عارفان و عالمان را برمی‌انگیخت. در دهه دوم با پشت‌سر گذاشتن دفاع مقدس، دوران بازسازی کشور براساس آرمان‌های انقلاب اسلامی آغاز شد و در این عرصه، رویارویی فرهنگی برجستگی خاصی یافت و امید و انتظار چالش‌گری فکری و فرهنگی از نیروهای متعهد و آگاه به هویت و افق آینده ملت ایران در پرتو اسلام، بستر ساز فعالیت‌هایی سازماندهی‌شده در قالب مؤسسات پژوهشی گردید.

«پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» - که نهادی علمی و غیرانتفاعی است - مولود چنین بستری است که از زمان تأسیس (دهم اردیبهشت ماه ۱۳۷۳) می‌کوشد با تبیین و ترویج مبانی فکری و اعتقادی انقلاب اسلامی به‌گونه‌ای مؤثر، چالش‌های فکری و فرهنگی در برابر انقلاب اسلامی و نظام برخاسته از آن را هم‌چون فرصتی مغتنم استفاده و بهره‌برداری کند.

این پژوهشگاه در قالب پنج پژوهشکده «حکمت اسلامی»، «دین‌پژوهی»، «نظام‌های اسلامی»، «فرهنگ و مطالعات اجتماعی» و «دانشنامه‌نگاری دینی» فعالیت می‌کند.

«پژوهشکده فرهنگ و مطالعات اجتماعی» که متشکل از پنج گروه «فرهنگ‌پژوهی»، «مطالعات انقلاب اسلامی»، «تاریخ و تمدن»، «غرب‌شناسی» و «ادبیات اندیشه» است، در راستای ساماندهی تأملات و کاوش‌ها درخصوص تحولات فرهنگی و اجتماعی می‌کوشد زمینه انجام پژوهش‌هایی با جهت‌گیری انتقادی و بومی را درباره مسائل و موضوعات مورد نیاز حوزه‌های یاد شده فراهم سازد.

۱. شناخت و بازپیرایی موارث مکتوب علمی اسلامی در حوزه تاریخ، تمدن، فرهنگ و هنر ایران و اسلام؛
۲. تحقیق درباره تحولات، مبانی و مسائل تمدن، فرهنگ و هنر اسلامی ایرانی؛

۳. تحلیل و بازکاوی کاستی‌های دیرین، آسیب‌شناسی وضعیت کنونی و بررسی چشم‌انداز و چالش‌های آتی فرهنگ و تمدن اسلامی و ارائه راهکارهای شایسته برای احیا و ارتقای فرهنگ و هنر اسلامی ایرانی و تعمیق پیوند نسل امروز با آن؛

۴. بررسی و تبیین نظری پیشینه، مبانی، اهداف و فرآیند تحقق انقلاب اسلامی و مطالعه و بازشناسی مسائل و موانع انقلاب و راه‌های تحکیم اصول و توسعه آرمان‌ها و ارزش‌های متعالی آن و مصون‌سازی طبقات اجتماعی در قبال تازش فکری - فرهنگی بیگانگان؛

۵. بازسازی ماهیت و مؤلفه‌های فکر و فرهنگ غربی و نقد و ارزیابی علمی دستاوردهای تمدن جدید، بررسی راه‌های توسعه اندیشه اسلامی و راه‌های کسب عناصر انسانی و عقلانی فرهنگ و تمدن دیگر ملل؛

۶. نقد آثار و آراء منتشر و مطرح شده در حوزه‌های مطالعاتی پژوهشکده.

تحقیق پیش رو که نتیجه تلاش علمی محقق ارجمند آقای دکتر عبدالکریم مشایخی در گروه تاریخ و تمدن پژوهشکده فرهنگ و مطالعات اجتماعی است، به موضوع «مبارزات خالوحسین دشتی (بُردخونی) علیه نیروهای انگلیسی در جنوب ایران» می‌پردازد.

خالوحسین دشتی (بُردخونی) از مجاهدان و مبارزان جنوب ایران است که با آغاز جنگ جهانی اول و نقض بی‌طرفی ایران به دنبال اشغال بوشهر (رمضان ۱۳۳۳ ه.ق.) به وسیله قوای انگلیس در کنار شهید رئیس علی دلواری به مبارزه با متجاوزان پرداخت. اطلاعات پراکنده تاریخی و ناآگاهی از خدمات و مبارزات ایشان، ضرورت یک تحقیق جامع تاریخی را اجتناب‌ناپذیر می‌سازد.

این اثر علاقه‌مندان را با وقایع معاصر ایران و زندگی و مبارزات یکی دیگر از مجاهدان جنوب ایران آشنا می‌سازد. خالوحسین، شخصیتی است که نقش مؤثری در جنبش مقاومت مردم جنوب ایران علیه سلطه‌گران انگلیس در خلال جنگ جهانی اول ایفا کرد. روش تحقیق بر پایه تحلیل اسناد، منابع و مآخذ تاریخی و روش نقلی است، که مؤلف محترم بخشی از اطلاعات تاریخی را از طریق مصاحبه‌های میدانی با بازماندگان خالوحسین به دست آورده است.

بر خود لازم می‌دانیم از تلاش‌های علمی و ارزشمند محقق ارجمند، جناب آقای دکتر عبدالکریم مشایخی، تشکر و قدردانی نماییم.

همچنین از اعضای محترم شورای علمی گروه تاریخ و تمدن، ناظر علمی تحقیق آقای دکتر محمدامیر شیخ نوری و ارزیاب اثر آقای دکتر داریوش رحمانیان، که با ارائه دیدگاه‌های ارزشمند خود بر غنای این اثر افزودند، کمال سپاس و امتنان را داریم.

در پایان امیدواریم نظرها و دیدگاه‌های صائب خوانندگان عزیز و علاقه‌مندان
ما را در اصلاح و تکمیل این اثر و تولید آثار ارزشمند دیگر یاری رسانند.

گروه تاریخ و تمدن

پژوهشکده فرهنگ و مطالعات اجتماعی

www.ketab.ir

مقدمه

خالو حسین دشتی (بردخونی) از چهره‌های شناخته‌شده و مشهور جنوب ایران در فاصله انقلاب مشروطیت ایران تا پایان جنگ جهانی اول (۱۹۱۸ - ۱۹۲۴ م/ ۱۳۳۶ - ۱۳۳۲ ه.ق) است.

خاندان خالو حسین، در اواخر پادشاهی فتحعلی‌شاه قاجار در منطقه بردخون استقرار یافت و از همان زمان، نسل بعد، نسل حاکم و کدخدای آن منطقه بود. خالو که دوران کودکی و نوجوانی را در روستای بردخون در کنار پدر سپری کرد، پس از نقض بی‌طرفی ایران در جنگ جهانی اول و هجوم قوای انگلیس به بوشهر و اشغال این شهر، با پیروی از فتاوی مراجع بزرگی چون آیت‌الله میرزای شیرازی در نجف و علمای بزرگ منطقه جنوب مانند آیت‌الله سید عبدالله مجتهد بلادی بوشهری و آیت‌الله شیخ عبدالنبی بحرانی به همراه تفنگچیان منطقه دشتی به یاری رئیس‌علی دلواری و سایر مجاهدان شتافت و با نیروهای متجاوز انگلیسی مقابله کرد. پس از شهادت رئیس‌علی در ۱۲ شهریور ۱۲۹۴ (۲۴ شوال ۱۳۳۳ ه.ق) برای تداوم مبارزه با اجانب و به قصد انتقام از قوای انگلیسی با جلب نظر زایر خضرخان تنگستانی و شیخ حسین خان چاهکوتاهی در منطقه «کوه‌کزی» نزدیک بوشهر با آنان جنگید و با وجود رشادت‌های فراوان، در این جنگ به شدت مجروح شد و به اسارت درآمد. او بیش از یک سال در اسارتگاه انگلیسی‌ها در بصره به سر برد، تا اینکه سرانجام در سال ۱۳۳۴ ه.ق پس از انعقاد قراردادی میان خوانین ضدانگلیسی جنوب ایران و تریور، نماینده دولت انگلیس، در قبال آزادی فردریک اوکاسر، کنسول

بریتانیا در فارس، خالوحسین آزاد شد و به زادگاهش بردخون بازگشت. خالوحسین که در دوران پهلوی اول نام خانوادگی فولادی را برای خود برگزید، در سال ۱۳۰۸ هـ.ش در برابر خلع سلاح رضاشاهی مقاومت کرد و همراه دیگر خوانین و مردم دشتی با ژاندارم‌های دولتی مبارزه نمود؛ اما در سال ۱۳۰۹ هـ.ش به منظور جلوگیری از خونریزی بیشتر، در برابر خلع سلاح تمکین کرد و تا سال ۱۳۱۶ هـ.ش که به مدت هجده ماه به بهانه‌ای واهی از سوی پلیس امنیتی رضاشاه دستگیر شد و در شیراز به زندان افتاد، در زادگاهش در کنار کدخدایی منطقه بردخون، به پیشه کشاورزی مشغول بود. شکل‌گیری حیات سیاسی خالوحسین در منطقه جنوب ایران هم‌زمان با اوج اقتدار نظامی و سیاسی بریتانیا در کرانه‌های شمالی و جنوبی خلیج فارس بود، که با توجه به زیادت‌خواهی سیاسی و روحیه استعماری آن کشور، این رویکرد با واکنش مجاهدانی چون خالو و هم‌زمانش روبه‌رو شد. خالوحسین در کنار مجاهدان و مبارزانی چون رئیس‌علی دلواری، غضنفرالسلطنه برازجانی، زایرخضرخان تنگستانی و شیخ حسین خان چاهکوناهی، مبارزه سرسختانه‌ای با قوای بریتانیا در بوشهر، تنگستان، دشتی و دشتستان آغاز کرد که این مبارزه تا پایان جنگ جهانی اول ادامه داشت.

این مقاومت و ایستادگی سبب شد که به مدت سه سال قوای انگلیس در منطقه دشتستان زمین‌گیر شوند و سربازان هندی-انگلیسی نتوانند به داخل ایران نفوذ کنند.

با توجه به جایگاه تاریخی خالوحسین در مبارزات جنوب ایران و اینکه در آثار تاریخی مورخان جنگ بین‌الملل اول نام او به تکرار آمده است، هنوز اثر مستقل و جامعی درباره زندگی و مبارزه سیاسی او منتشر نشده و این در حالی است که خالوحسین در جنبش مقاومت مردم جنوب در خلال سال‌های جنگ جهانی اول سهمی سترگ و انکارناپذیر دارد.

کتاب پیش رو بر پایه اسناد دسته یکم در آرشیو وزارت امور خارجه ایران، سازمان اسناد و کتابخانه ملی، بنیاد ایران‌شناسی - شعبه بوشهر و اسناد شخصی

خالو حسین، که نزد بازماندگانش نگهداری می‌شد، تألیف و تدوین شده است. همچنین نگارنده تلاش نمود که چند بار در بردخون حضور یابد و با تنها فرزند خالو حسین، میرزا عبدالعلی فولادی و نوادگانش مصاحبه حضوری کند، که با عنایت به پیایگاه تاریخ شفاهی و کسب اطلاعات به‌دست آمده، این مصاحبه‌ها تا حدود زیادی خلأ اطلاعاتی تاریخی درباره این مجاهد جنوب را برطرف کرده است.

شایسته است از همه اعضای خانواده خالو حسین در شهرستان بردخون و بندر بوشهر به‌ویژه تنها فرزند باقیمانده ایشان آقای میرزا عبدالعلی فولادی و نوه‌های خالو حسین آقایان: عباس فولادی و حسین فولادی که اسناد ارزشمند خودشان را در اختیارم قرار دادند، تشکر و قدردانی نمایم. همچنین از آقای غلامحسین کیگانی سپاسگزارم که اطلاعات خوبی در اختیارم گذاشتند. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران، به‌ویژه جناب دکتر رضا نظراهوری و آقای علی‌اصغر راستینه اسناد ارزشمندی از جنگ جهانی اول در اختیارم قرار دادند که از آن دو بزرگوار هم سپاسگزاری می‌کنم. از آقایان علی زارعی دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ، سیدهادی علوی، حسین زارعی، علی‌رضا مظفری‌زاده و همسرم خانم اشرف علی‌زاده که در سفرهای پژوهشی همواره در کنارم بودند، نیز تشکر و قدردانی می‌کنم. در پایان، از استاد محترم جناب آقای دکتر محمدامیر شیخ‌نوری سپاسگزارم که در همه مراحل پژوهش برایم راهنمای خوبی بودند.